

УДК 343.346

DOI 10.32782/cuj-2024-2-11

Пилипенко Євгенія Олексіївна

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань правоохоронної діяльності,
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4044-5421

Атаманенко Юлія Юріївна

кандидат технічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань правоохоронної діяльності,
Криворізький навчально-науковий інститут
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-7423-9880

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ З ФОРМАЛЬНИМ СКЛАДОМ

Статтю присвячено дослідженню кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці, що не призвело до настання суспільно небезпечних наслідків (формальний склад), а саме завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан (ч. 1 ст. 135 КК України), а також залишення в небезпеці, вчинене матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані (ч. 2 ст. 135 КК України) та напрацюванню шляхів удосконалення кримінальної відповідальності задля попередження вчинення подібних кримінальних правопорушень в майбутньому. На основі аналізу емпіричної бази у вигляді вироків судів за залишення в небезпеці, що передбачене ч. 1 ст. 135 КК України, запропоновано доповнити санкцію ч. 1 ст. 135 КК України новим видом покарання у вигляді штрафу. Також, задля уникнення нагромадження кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за залишення в небезпеці, на основі проведеного аналізу сімейного законодавства України, відповідно до якого на матір і батька дитини покладається однакова відповідальність за опікою здоров'ям дитини, її фізичним і моральним розвитком, створенням для дитини безпечних умов, а також досліджуючи наукову літературу українських вчених у галузі кримінального права, запропоновано виключити ч. 2 ст. 135 КК України «Ті самі дії, вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані, – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк» та передбачити можливість притягнення матері новонародженого, за умови відсутності у неї обумовленого пологами стану, у випадку залишення в небезпеці дитини, за ч. 1 ст. 135 КК України. Максимальний строк обмеження або позбавлення волі за вчинення такого діяння за аналогією із чинною на сьогодні ч. 2 ст. 135 КК України встановити строком на три роки.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, залишення в небезпеці, покарання, формальний склад.

Pylypenko Ye. O., Atamanenko Yu. Yu. Improvement of criminal liability for remaining at danger with a formal composition

The article is devoted to the investigation of criminal responsibility for leaving in danger, which did not lead to the occurrence of socially dangerous consequences (formal composition), namely, knowingly leaving without help a person who is in a life-threatening condition and is deprived of the opportunity to take measures for self-preservation due to minors, old age, illness or as a result of another helpless condition, if the person who left without help was obliged to take care of this person and was able to provide him with help, as well as in the case when he himself put the victim in a life-threatening condition (Part 1 of Article 135 of the Criminal Code of Ukraine), leaving in danger committed by the mother in relation to the newborn child, if the mother was not in a state determined by childbirth (Part 2 of Article 135 of the Criminal Code of Ukraine) and the development of ways to improve criminal liability in order to prevent the commission of similar criminal offenses in the future. Based on the analysis of the empirical base in the form of court verdicts for leaving in danger, which is provided for in part 1 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine, it is proposed to supplement the sanction of Part 1 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine as a new type of punishment in the form of a fine. Also, in order to avoid the accumulation of a criminal law norm that establishes responsibility for leaving in danger, based on the analysis of the family legislation of Ukraine, according to which the mother and father of the child are equally responsible for the care of the child's health, its physical and moral development, creation of safe conditions for the child, as well as researching the scientific literature of Ukrainian scientists in the field of criminal law, it is proposed to exclude Part 2 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine "The same actions committed by the mother in relation to the newborn child, if the mother was not in a state determined by childbirth, are punishable by restriction of liberty for a term of up to three years or deprivation of liberty for the same term" and provide for the possibility of bringing the mother of the newborn, under the conditions of her absence of a condition caused by childbirth, in the case of leaving the child in danger, according to Part 1 of Art. 135 of the Criminal Code of Ukraine. The maximum term of restriction or deprivation of liberty for the commission of such an act by analogy with the current part 2 of Article 135 of the Criminal Code of Ukraine to be established for a period of three years.

Key words: criminal liability, leaving in danger, punishment, formal composition.

Вступ. Залишення в небезпеці є кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи, за вчинення якого передбачена відповідальність за ст. 135 КК України. За останні 10 років на території України було зареєстровано 2471 кримінальне правопорушення, пов'язане із залишенням в небезпеці, що є досі чималим показником. Лівову частку таких правопорушень складають залишення в небезпеці з формальним складом (частіше ч. 1 ст. 135 КК України). Аналізуючи кількість кримінальних правопорушень за ст. 135 КК України окремо за роками, то можна зазначити, що їх кількість є незмінною та стабільно високою. Наприклад, у 2014 році було зареєстровано 243 випадків залишення в небезпеці, у 2017 – 295, у 2020 – 270, у 2023 – 213.¹ Враховуючи той факт, що населення України з 2014 по 2024 роки зменшилась на 12 млн. осіб [1], то стабільно висока кількість фактів залишення в небезпеці з одночасним зменшенням населення України лише черговий раз

свідчить про наявність проблеми, пов'язаної із розповсюдженням у нашій державі такого протиправного діяння, як залишення в небезпеці та недостатню ефективність встановленої кримінальної відповідальності за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України.

Кримінальна відповідальність як найбільш суворий захід впливу на суспільну поведінку, покликаний попереджувати та зменшувати кількість протиправних діянь, у тому числі, пов'язаних із залишенням в небезпеці, проте враховуючи кількість кримінальних правопорушень за ст. 135 КК України, «показує» свою недосконалість, а отже актуальність проведення у даному випадку подальших досліджень кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України. Особливу зацікавленість становить удосконалення кримінальної відповідальності саме за вчинення залишення в небезпеці з формальним складом, адже особливо кваліфікований склад залишення в небезпеці (ч. 3 ст. 135 КК України) лише дублює діяння, передбачені ч. 1 або ч. 2 ст. 135 КК України, а від-

¹ Відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень (проявів) за ст. 135 (залишення в небезпеці) КК України упродовж 2014-2023 років надана Офісом Генерального прокурора України. Відповідь на офіційний запит Пилипенко Є.О. № 27/3-18 вих. 24 від 05.01.2024 року.

ношення до суспільно небезпечних наслідків, що є невід'ємною складовою такого складу, з боку суб'єкта характеризується виключно необережністю. Тому цілком аргументовано в першу чергу слід приділити увагу саме дослідженню кримінальної відповідальності за правопорушення, передбачені ч.ч. 1, 2 ст. 135 КК України та напрацюванню шляхів щодо її удосконалення.

Матеріали та методи. Серед основних матеріалів, використаних під час дослідження кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці можна окреслити чинне кримінальне законодавство України; нормативно-правові акти, що дозволили розкрити сутність і поняття окремих категорій, розглянутих під час дослідження; наукові праці та теоретичні розробки вчених, що досліджували питання кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці та інші матеріали, що дозволили більш детально та аргументовано розкрити тему дослідження.

Серед методів, що застосовувались під час дослідження, можна окреслити такі: метод структурно-системного аналізу (використовувався під час дослідження елементів кримінально-правової норми, що передбачає кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці); логічний метод як загальнонауковий (для визначення логіки законодавця, закладеної в конкретних правових нормах, що передбачають кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці); герменевтичний метод (для з'ясування змісту окремих термінів, понять та їх обумовленості); метод моделювання (для розробки шляхів удосконалення покарання за залишення в небезпеці); метод аналізу та синтезу (при дослідженні об'єктивних, суб'єктивних та кваліфікуючих ознак залишення в небезпеці, а також під час вивчення та опрацювання судової практики).

Результати. Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допо-

могу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан є кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 1 ст. 135 КК України, за вчинення якого до винної особи застосовується покарання у вигляді обмеження волі на строк до двох років або позбавлення волі на той самий строк. Ті самі дії, вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані (ч. 2 ст. 135 КК України) караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк [2]. Саме ці діяння є кримінальними правопорушеннями з формальним складом, адже не передбачають настання суспільно небезпечних наслідків, не включають їх як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони, а тому таке правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення самого протиправного діяння.

Як вже зазначалося раніше, за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України, передбачене покарання у виді обмеження чи позбавлення волі на строк до двох років. Слід зазначити, що відповідно до ч. 3 ст. 61 КК України обмеження волі не застосовується до неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років, до осіб, що досягли пенсійного віку, військовослужбовців строкової служби та до осіб з інвалідністю першої і другої групи [2]. Тобто у випадку вчинення залишення в небезпеці, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України будь-якою з осіб, перелічених у ч. 3 ст. 61 КК України, суд може встановити покарання лише у виді позбавлення волі, адже саме цей вид покарання зазначений у санкції ч. 1 ст. 135 КК України як альтернативний покаранню у виді обмеження волі. Враховуючи, що кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 135 КК України є правопорушенням з формальним складом (не передбачає настання суспільно небезпечних наслідків), а покарання, відповідно до ч. 2 ст. 50 КК України має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, і суд признає покарання, враховуючи ступінь

тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та особу винного (ч. 1 ст. 65 КК України), то чи доречно за вчинення кримінального правопорушення без настання суспільно небезпечних наслідків призначати найсуворіший вид покарання – позбавлення волі на певний строк?

На наш погляд, враховуючи те, що наявність суспільно небезпечних наслідків не охоплюється складом залишення в небезпеці, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України, вважаємо за доцільне доповнити санкцію таким видом покарання, як штраф. Аналізуючи деякі вироки за ч. 1 ст. 135 КК України, можна стверджувати про певну солідарність судів з позицією щодо доцільності впровадження штрафу як виду покарання за залишення в небезпеці.

Так, 10 жовтня 2018 року вироком Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 135 КК України до особи був застосований, у порядку ст. 69 КК України, такий вид покарання, як штраф у розмірі 1700 грн [3]. Тобто навіть судді, всебічно вивчаючи обставини справи за ч. 1 ст. 135 КК України, підсудного приходять до висновку про можливість застосування до особи такого виду покарання, як штраф. Аналізуючи розмір штрафів за кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, вважаємо за доцільне за ч. 1 ст. 135 КК України встановлення такого розміру штрафу, як від трьохсот до шестисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення матір'ю стосовно своєї новонародженої дитини діяння, визначеного ч. 1 ст. 135 КК України, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані, є кваліфікованим кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 2 цієї ж статті. Даний склад правопорушення викликає чимало питань щодо реальної необхідності та доцільності закріплення окремою частиною статті, адже може бути цілком охоплений ч. 1 ст. 135 КК України.

Так, на сьогодні чинною редакцією ч. 2 ст. 135 КК України передбачений спеціальний суб'єкт вчинення такого діяння – матір новонародженої дитини, якщо вона (матір) не перебувала в обумовленому пологами стані.

Слід зазначити, що «обумовлений пологами стан» розглядається як особливий психофізичний стан жінки, що охоплює сукупність певних процесів фізичного (больові відчуття, що пов'язані з пологами) та психічного характеру (роздратованість, нервові збудження та напруження під час пологів, страх тощо), які сприяють зниженню здатності жінки чітко усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Як стверджують медики, дані процеси стосуються кожної жінки-породіллі незалежно від наявності або відсутності несприятливих життєвих ситуацій [4, с. 128].

На думку вченої Л. А. Остапенко жінка у процесі пологів не може розглядатись як така, що повністю усвідомлює свої дії і керує ними. Але це не є навіть стан обмеженої осудності, оскільки для констатації його потрібна наявність психічної хвороби [5, с. 47].

Проте, як зазначається у диспозиції кваліфікованого складу залишення в небезпеці (ч. 2 ст. 135 КК України) матір дитини як спеціальний суб'єкт для притягнення її до кримінальної відповідальності не повинна знаходитись в обумовленому пологами стані, а тому єдина її «спеціальність» по відношенню до новонародженої дитини – це родинність. Разом з тим, вже існуючий на сьогодні склад залишення в небезпеці за ч. 1 ст. 135 КК України передбачає притягнення до відповідальності осіб, що зобов'язані були піклуватися про особу потерпілого. До таких людей, зокрема, відносяться і батьки дитини, адже відповідно до Сімейного кодексу України (ст. 150) та Закону України «Про охорону дитинства» (ст. 12) батьки зобов'язані піклуватися про дитину [6; 7].

Крім того, аналізуючи чинний склад правопорушення, передбаченого ст. 135 КК України, у випадку вчинення залишення в небезпеці батьком своєї новонародженої дитини, то він (батько) буде притягнений до кримінальної відповідальності саме за ч. 1 ст. 135 КК України.

Слід зазначити, що згідно із ст. 141 Сімейного кодексу України та ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства» мати і батько мають абсолютно рівні права та обов'язки відносно дитини [6; 7] та враховуючи те, що жінка, у

випадку залишення нею в небезпеці новонародженої дитини, не має в жодному разі перебувати в обумовленому пологами стані, то чи доцільно тоді, у випадку залишення в небезпеці новонародженого, мати і батько такої дитини, притягувати до відповідальності за різними частинами ст. 135 КК України? На наш погляд, враховуючи проведене дослідження та аналіз чинного законодавства України, це є недоцільним та таким, що зайво нагромаджує кримінально-правову норму, що встановлює відповідальність за залишення в небезпеці. У зв'язку із цим, пропонуємо ч. 2 ст. 135 КК України виключити та у разі залишення в небезпеці матір'ю своєї новонародженої дитини, притягувати її до відповідальності за ч. 1 ст. 135 КК України. Щодо

покарання за вчинення зазначеного кримінального правопорушення, пропонуємо максимальний строк обмеження чи позбавлення волі встановити до трьох років, що є чинним строком на сьогодні відповідно до санкції ч. 2 ст. 135 КК України.

Висновки. Дослідження кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці з формальним складом та напрацювання шляхів щодо її удосконалення є вельми необхідним та доцільним кроком задля попередження та припинення не тільки кримінальних правопорушень, пов'язаних із залишенням в небезпеці, але й попередження інших протиправних діянь проти життя та здоров'я особи, визначених чинним кримінальним законодавством України.

Література

1. МВФ оцінив кількість населення України та дав прогноз на найближчі роки. РБК – Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naselennya-ukrayini-ta-1713333704.html>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n860> (дата звернення: 14.05.2024).
3. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 10 жовтня 2018 року. Справа 688/2204/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77129467>.
4. Пилипенко Є. О. Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню у небезпеці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 248 с.
5. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 214 с.
6. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 14.05.2024).
7. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Дата оновлення: 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n110> (дата звернення: 14.05.2024).

References

1. MVF otsinyv kilkist naselennia Ukrainy ta dav prohnaz na naiblyzhchi roky [The IMF assessed the size of the population of Ukraine and gave a forecast for the near future]. *RBK – Ukraina*. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/rus/news/mvf-otsiniv-kilkist-naselennya-ukrayini-ta-1713333704.html> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Data onovlennia: 28.03.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n860> (data zvernennia: 14.05.2024) [in Ukrainian].
3. Vyroky Shepetivskoho miskraionnoho sudu Khmelnytskoi oblasti [Verdict of the Shepetivsky District Court of Khmelnytskyi Region] vid 10 zhovtnia 2018 roku. Sprava 688/2204/18. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77129467> [in Ukrainian].
4. Pylypenko, Ye.O. (2013). Kryminalno-pravove zabezpechennia protydii zalyshenniu u nebezpetsi [Criminal law protection against being left in danger]. *Candidate's thesis*. Kharkiv. 248 s. [in Ukrainian].
5. Ostapenko, L.A. (2003). Kryminalno-pravova kharakterystyka umysnykh vbyvstv pry pom'akshuiuchykh obstavynakh (statti 116, 117, 118 KK Ukrainy) [Criminal law characteristics of intentional murders with extenuating circumstances (Articles 116, 117, 118 of the Criminal Code of Ukraine)] *Candidate's thesis*. Kyiv. 214 s. [in Ukrainian].
6. Simeinyi kodeks Ukrainy [Family Code of Ukraine] : Zakon Ukrainy vid 10.01.2002 r. № 2947-III. Data onovlennia: 01.01.2024. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (data zvernennia: 14.05.2024) [in Ukrainian].
7. Pro okhoronu dytynstva [About the protection of childhood] : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 r. № 2402-III. Data onovlennia: 05.10.2023. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n110> (data zvernennia: 14.05.2024) [in Ukrainian].